

KIMÉLETLEN BESZÉD

– Fekete Vince új könyvéről –

Borcsa János

Szókratész védőbeszédében hangzik el, hogy „a vizsgálódás nélküli élet nem embernek való élet”. (XVIII.) A vizsgálódást mint kísérletet tételhetjük. Ennek a lefolyása nehezen látható előre, és ugyanezt tarthatjuk annak végkifejletéről is. Az ember esetében viszont, aki születésétől életkísérleteket tesz, más megvilágításban úgymond halálgyakorlatokba kezd, a végkifejletet illetően semmilyen kétség nem merülhet fel. A lefolyás, vagyis az eljutás ama végső pontig annál inkább kiszámíthatatlan.

Előbeszéd

Életünk része a halál. Sok különböző halállal találkozol, s mindenik formálja életedet, és egyszer a te halálad is mások életének része lesz. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy vajon olyan lesz-e halálunk, amilyen volt az életünk. Az erényt hirdető antik hősünk azt vallotta, hogy „a jó emberrel nem történhetik rossz sem életében, sem halálában”. (XXXIII.)

Aztán a vizsgálódás során akár egy súlyos felismerés is megfogalmazódhat az apanyan, Szilágyi Domokost idézve: „jobb már énnékem, / élet, / kívüled” (Öregek könyve, 80–82. verssor), de mindenképpen mind a „kísérleti alany”, mind a kívülről megfigyelő előtt komoly korlátok emelkednek. „A közeli halál tudatával valami olyasmí éri el az embert, amire nem lehet fölkészülni, kíméletesen beszélni sem lehet róla” – mondotta a nyolcvanadik születésnapja alkalmából készült interjúban Nádas Péter. (litera.hu – 2022. október 16.)

Ha íróember vizsgálódik, s tesz kísérletet ama halálgyakorlatok leírására, ugyancsak nagy kihívásokkal kell számolnia, és tényleg egy kíméletlen beszéd választása lehet a járható út, mondjuk a képzelet erőteljes, a sötétség és az éjszaka, valamint a mélység tartományához tartozó ösképeivel...

Testi-lelki betegség vagy előrehaladott életkor következtében juthatni olyan élethelyzetbe, amelyet az Öregek könyvének a beszélője ilyen kíméletlenül mond ki: „Testem lassúdadon / ellenségemmé válik”. (124–125. verssor) A személyiség fokozatos felszámolása mehet végbe tehát a betegség/öregség megjelenésével. Ennek részeként az emlékezet lassú széthullása az erkölcsi és értelmi lény megszűnését eredményezi.

A távozó nyelv

„Vajon hová lett anyám emlékezete?” – ez az egyszerű, de élesen felvetett kérdés versek sorát indította el Fekete Vincében, mint erről egy interjúban beszélt. (Helikon, 2022. 17., szeptember 10.) A vizsgálódás folyamatos és szenvedélyes, a felmerült kérdésre számtalan válaszkísérlet keletkezik. A helyzetleírás meg távolról sem kíméletes: „Kiürítették / az összes szobákat, a konyhát, a kamrát. / (...) Kongó, üres helyiségek mindenfelé” (20.); „minden, minden, ami körülötte van, bizonytalan, / tétova mozdulatokkal jár-kei közöttük, idegen / hely, veszélyes vidék, fenyegető terep” (50.); „most nem szikrázik fel semmi / (...), minden és mindenki ismeretlen.” (49.)

Adott esetben például a demencia mint metafora a személyiség eltűnésének folyamatát jeleníti meg. A politikai rendszerek építői tudják, az ilyen társadalmi „termékre” szükség van hatalmon maradásuk érdekében. A letűnt korokban brutális eljárásokat alkalmaztak például a sztyeppe

népek, hogy igazi alattvalókat, mankurokat „nyerjenek” a maguk hasznára, ma pedig manipuláció révén „állítanak elő” agymosott tömegeket Keleten és Nyugaton, s szabad választásokat színlelve építik ki és próbálják fenntartani mindenáron, no nem a nép, hanem a kevesek uralmát és hatalmát a többség fölött. Semmit nem bíznak a véletlenre, a társadalom teljes körű felügyeletére és ellenőrzésére van szükség ehhez az ördögi tervhez, akár csak egy demenciában szenvedő betegnek. S minthogy a nyelvi kompetencia is sérül, hiszen az agresszív propaganda szövegekre, közhelyekre redukálja a beszélt nyelvet, igazolást nyerhet, hogy a személy nyelvi határai az illető világának a határait jelentik. (Lásd Wittgenstein!)

Távozó nyelvként határozta meg a nyelvvesztés állapotát Fekete Vince, azt a helyzetet pedig, amelybe belekerült lírai hőse, a holtág metaforával tette képzetessé. Egyiknek is, másoknak is van egy individuumot illető jelentésmezője és egy közösségre vonatkozó dimenziója. A nyelvvesztés mint betegségtünet az egyént fenyegeti, de mint társadalmi jelenség, közösségek – főleg kis népek és nemzetek – eltűnésével, beolvadásával járhat. A holtág metafora pedig egyéni szinten az elmagányosodás, a társadalmi nyilvánosságból való kirekesztettség tünetegyüttesét ragadja meg, közösségi-etnikai szinten meg a szórványlétet.

Fekete Vince demenciában szenvedő lírai hőse mindent el akar mondani, de a történetek – úgymond – nem állnak össze. Pedig volna mit elmondania egy élet

alkonyán, hiszen minden ember külön világ, így tehát figyelmet érdemelne, miként is vélekedik az életről. De mint akármely holtág esetében, kívül marad egy élő és éltető folyamból, egyetlen „ér” sem biztosít már kapcsolatot számára egy terület „folyóvízhálózatával”. Megszűnik egyik elidegeníthetetlen tényezője lenni egy természetes és nyitott beszédfolyamnak, vagyis a nyelvi kommunikációnak. Csak gondolat- és beszédfoszlányok tűnnek elő az „állóvízből”, s mintegy légiűres térben lebegnek: „kerengenek az időtlenségben a szavak”. (32.) Máskor meg emlékfoszlány jön elő, de a történet kulcsszava, a pisztoly is a mélybe tűnt, akárcsak a kútba dobott lőfegyver, amitől tanácsos volt megszabadulni a háború befejezését követő időkben: „ott a kútban, oda dobtad, hogy / nehogy megtalálják, mert ha igen, akkor mi lesz?, / mi lett volna, nem tudja, mondja, megölik?, nem // tudja, itt van karnyújtásnyira, pár méterre tőlünk, / a föld felszínétől, az udvartól, a betongyűrűk alján, / a sárban, az iszapban, a lerakódásban, mint a nyelv // is, az ő nyelve, az is karnyújtásnyira, úgy tűnik, és / mégsem éri el.” (29–30.)

Az egykor birtokolt nyelv már nem szolgálja a beszélőt. Számára elvesztek a szavak: „mély tengerfenéken fekszenek / a szavak” (34.); „szavaid otthona / a mély, a hideg-rideg sötét”. (35.) Nem állnak össze mondatokká a szavak. Szóródnak és fognak, a nyelvi válságnak, illetve zavarnak egy beteges tünetét mutatván.

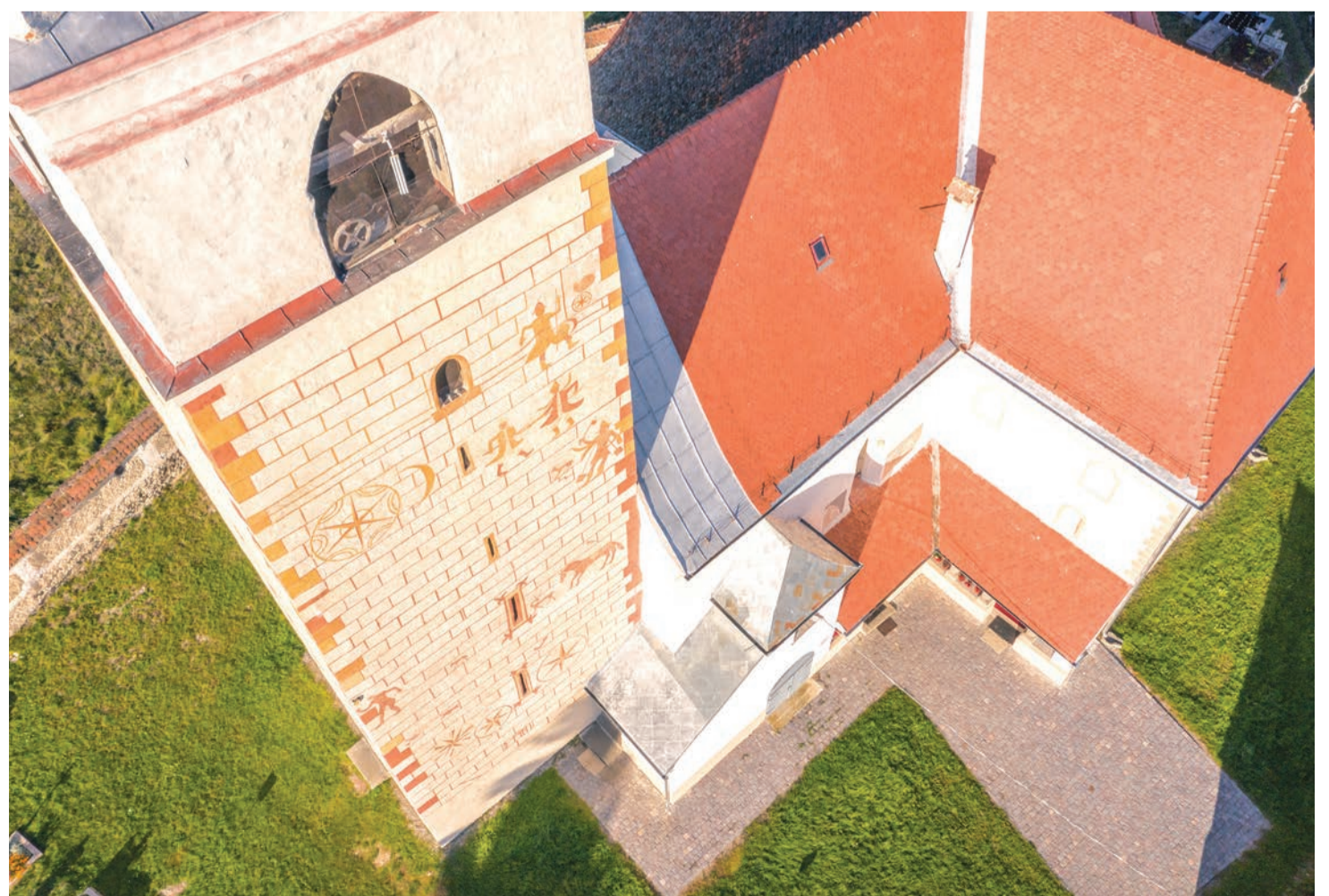
Így pedig nem másra, magára a költőre nehezedik a feladat, hogy megalkosson hőséről – sok apró „pillanatfelvételtől”, kiragadott hangulatból, felidézett emlékből, no meg a nyelvvesztést szemléltető konkrét nyelvi látletekből, beszédfoszlányokból – egy összefüggő történetet, hogy azt a *mindent* elmondhassa helyetted. Éppen arról a valós személyről, aki őt világra hozta, s tiszta pillanataiban még

mindig biztatja: „ne féj, fiam, ne féj!” (81.) Más, hasonlóan világos pillanatban pedig kérdéssel fordul a fiához: „boldog vagy, fiam?” (27.) Az pedig kegyelmi pillanat lehet – tesszük hozzá –, ha a fiú mondhatja a távozó anyának a legutolsó percben: boldog vagyok, édesanyám...

Összegzésként azt mondhatom, egy súlyos költői vállaláshoz kísérletezett ki egy kíméletlen versbeszédet Fekete Vince, olyat, amely a nyelvvesztés tüneteit hol elbeszélve, hol megjelenítve, nem egy esetben költői értelmezését adva örököltette meg. Úgy általában pedig egy megismételhetetlen élet egészét az elengedés fájdalomával idézi egy rezignációra hangolt verssorozatban, a *Halálgyakorlatok* című könyvében.

Fekete Vince: *Halálgyakorlatok. Magvető, Budapest, 2022*

Madártávlatból a csíkrákosi templom déli oldala